

19. Yüzyılda Gördes Nüfusu

Ferhat Berber¹

ÖZET

Bugün Manisa ilinin bir ilçesi olan Gördes, Osmanlı döneminde Saruhan Sancağı'nın bir kazasıydı. Çok az gayrimüslim nüfus barındıran Gördes, özellikle halıcılık alanında önemli bir yere sahipti. Osmanlı demografik yapısında önemli değişimlerin görüldüğü 19. Yüzyılda Gördes'in bu değişimlerden çok etkilenmediği görülmektedir. Bu çalışmada kazanın 19. Yüzyıldaki nüfus kayıtları incelenecektir. Bir asır boyunca kaza nüfusunun ele alınması önemlidir. Çünkü günümüzde Gördes, nüfus hareketliliği bakımından oldukça stabil bir görünüm sergilemektedir. Oysa 19. Yüzyıl kayıtlarında, yine kozmopolit bir yer değilse de, bugünden daha yoğun bir hareketlilik içerdiğine dair izler bulunmaktadır. Çalışma bu yönleriyle, özellikle tarihi demografi ve beşeri coğrafya çalışanların ilgisini çekme potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gördes, Manisa, Saruhan, Osmanlı, Nüfus.

Population of Gordes in the 19. Century

ABSTRACT

Gördes, which is today a district of Manisa province, was a district of Saruhan Sanjak during the Ottoman period. Gördes, which had a very small non-Muslim population, had an important place especially in the field of carpet weaving. It is seen that Gördes was not much affected by these changes in the 19th century, when significant changes were seen in the Ottoman demographic structure. In this study, the population records of the district in the 19th century will be examined. It is important to address the accident population over the course of a century. Because today, Gördes displays a very stable appearance in terms of population mobility. However, there are traces in the records of the 19th century that, although it was not a cosmopolitan place, it contained more intense activity than today. With these aspects, the study has the potential to attract the attention of those who study historical demography and human geography.

Keywords: Gördes, Manisa, Saruhan, Ottoman, Population.

¹ ferhat_berber@yahoo.com, Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-9012-4087

1. GİRİŞ

Çevresinde antik yerleşimler bulunan Gördes, 14. Yüzyılda Saruhanoğulları hakimiyetinde Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı bir yerleşim haline geldi. 15. Yüzyılda Osmanlı idaresinin, beylik sahasında kurduğu Saruhan Sancağı'nın bir kazası oldu. (Gökmen, 2014, s. 5)

16. yüzyılda Gördes kaza merkezi Divan/Divanyeri, Taş, Orta, Furyaz, Cami, Çınkaroğlu ve Mescid-i Bazar adlarındaki yedi mahalleden oluşmakta; yaklaşık 1.000 civarında bir tahmini nüfus barındırmaktaydı.² (Adamaz, 2016, s. 420-422) Bu yüzyılın ilk yarısında Gördes'in 48 adet köyü ve dört çiftliği olup muhasebe kayıtlarına göre dokuz adet cemaat kaza bünyesinde yaşamaktaydı. (Gökmen, 2014, s. 5) 17. Yüzyıl ortalarında kaza merkezi Cedid, Bazar, Divan, Kaymak, Orta, Cami, Taş ve Çınkırağı isimli yedi mahalleden oluşmakta ve şehirde tahminen 2.000 civarında bir nüfus yaşamaktaydı. Kazanın köyleri ise şunlardı: Çiftlik, Salır, Oğuldeker, Milas, Börez, Efendiili, Begli, Kabakoz, Acebli, Deliçoban maa Çam, Geçdinhisarı, Çalcılar, Köseler, Begenler, Kırani, Tutluca, Kürek, Dere, Olgar, Begliili, Hanya, Osmanlar, Depiler, Balıklı, Bayad, Turtal, Boyalı, Yaka, Depe, Yayagedildiği, Taşta, Küçük, Çingeler, İsafakih maa Koca, Kızılaliler, Kürekçiler, Kayalı, Melekpaşa, Divanetimürciler, Dargılar, Evciler, Kuzumali, Umurhanlı, Seyidler, Şeyhyayla, Arablı, Kuşlu. Köylerle birlikte kazanın genel nüfusu bu dönemde 10.000 kişiye yaklaşmaktaydı. (Sezer, 2019, s. 79-85) Yüzyılın sonlarına doğru Evliya Çelebi, Gördes'i 2.200 evden oluşan, altı mahalleli, üç camili, halkı Türk olan bir şehir olarak tarif ederek 78 köyü olduğunu belirtmekteydi. (Gökmen, 2014, s. 6)

Osmanlı coğrafyasındaki demografik yapı, 18. Yüzyıldan itibaren önemli değişimler göstermiş, bu nüfus hareketliliği ulus devletlerin kuruluş çağında ciddi siyasi etkilere sebep olmuştur. Gördes, bu bakımdan otantik yapısını devam ettirmiş, kozmopolit bir yerleşime dönüşmemiştir. Hatta kır nüfusu Osmanlı döneminden günümüze kadar neredeyse her zaman şehir nüfusundan çok daha fazla olagelmıştır. Elbette kazanın arazi yapısı, merkeze uzaklığı, demiryolunun geçmemesi gibi sebeplerin bunda payı büyüktür. Buna rağmen Gördes'te 19. Yüzyılın ilk yarısındaki nüfus kayıtlarında kazaya dışarıdan gelenlerin görece çokluğu, nüfus hareketliliğine işaret etmektedir. Cazibe merkezi olmaktan uzak ve ulaşımı nisbeten zor bir yerleşimde, beklenenden daha fazla bölge dışı yabancının varlığını açıklama hususunda, akla gelen ilk etken halıcılıktır. Zira Gördes, özellikle bu alanda adımı duyurmuştu. Öyle ki, 1910-1913 arasına ait istatistiklere göre Gördes, Uşak ve Isparta'dan sonra Batı Anadolu'nun en önemli halı üretim merkezi konumundaydı. (Gökmen, 2014, s. 30) Halıcılığın, Gördes Dügümü olarak halı dokumacılığındaki temel düğümlerden birisine ismini verecek kadar gelişmesinde, hem bölgenin taşlık bir arazi üzerinde olup tarım ve diğer ticaret imkanlarının kıtlığı hem de halıcılık ve dokuma alanında mahir Türkmen gruplarının yöredeki yoğunluğunun etkisi bulunmaktadır. (Gökmen, 2020, s. 1-4) Bunun

² Bu tahmin, makalede verilen hane sayıları üzerinden, tarih yazımındaki [(hane x 5) + bekarlar: nüfus], hesaplaması ile nüfus tahmin edilmektedir.

yanında Gördes'te kökboya üretimi ile halıcılık dışındaki kilim ve benzeri dokumacılık uğraşları da gelişmiştir. (Gökmen, 2014, s. 39-42)

Aşağıda örnekleri verilecek olan 19. Yüzyıldaki söz konusu hareketliliğin aksine, Gördes özellikle 2000'li yıllardan itibaren nüfus kaybına uğramıştır. Tabii ki idari birim sayısındaki azalma bunda etkilidir. Yine de Gördes'e dışarıdan göç son derece az gerçekleşmekte, bunların da çoğu memuriyet ve eğitim sebebiyle gelenlerden ya da emekli olup memleketine dönenlerden oluşmaktadır. (Akbaş, 2019, 142-191)

Yukarıda izah edilen sebeplerden ötürü Gördes'in demografik geçmişinin araştırmaya değer olduğu kanaatindeyiz. Bu çalışmada Gördes'in 19. Yüzyıldaki nüfus verileri ortaya konulacaktır. Aslında eldeki malzeme dikkate alındığında, Gördes nüfusunun daha geniş çaplı bir araştırma ile pek çok açıdan değerlendirilebileceği muhakkaktır. Ancak makalenin kelime-sayfa sınırlılıkları sebebiyle, burada nüfusun ilgili dönemdeki seyri ele alınacak, nüfus verisi içeren kaynakların özellikleri yorumlanacaktır. Böylelikle gerek Gördes nüfusu üzerine yapılacak olan diğer araştırmalara gerekse beşeri coğrafya alanındaki çalışmalara bir alt yapı hazırlanmış olacaktır.

2. 19. YÜZYILIN İLK YARISINDA GÖRDES NÜFUSU VE KAYNAKLARI

Klasik asırlarında Osmanlı bürokrasisi tarafından titizlikle yürütülen tahrir, yani kayıt tutma uygulamaları, zamanla sağlıklı işletilemez hale geldi. 19. Yüzyıla girilirken devlet, güç kaybını izale etmek amacıyla, çeşitli alanlarda bir takım hamlelere teşebbüs ederken nüfusu sayma ihtiyacı da bunlar arasında yer aldı. (Bilgi, 1999-2000, s. 117) 1826'da kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulacak hassa ordusunun insan kaynaklarını tespit için, ilk denemeleri 1826 ve 1827'de Rumeli'de başlatılan sayımlar (Özekmekçi, 2020, s. 155), 1831'den itibaren daha geniş bir sahada uygulandı. Osmanlı Devleti'nin ilk modern nüfus sayımı olarak nitelendirilen bu sayımda, yeni kurulacak olan Asakir-i Mansure isimli ordunun nizamnamesine göre, askerliğe uygun kişiler tespit edilecekti. (Özekmekçi, 2021, s. 752) Akabinde diğer ihtiyaçlara göre daha geniş bir sahada yeni sayımlar yapılmıştır. Bu esnada gayrimüslimlerin de cizye durumları tespit ve kaydedilmiştir. Hem sayımların hem de periyodik olarak yapılan nüfus yoklamalarının detaylı veriler içeren (mufassal) defterleri aynı zamanda yerel tarih araştırmalarına kaynak niteliğindedir. İlgili yerleşim birimindeki erkeklerin görünüm, meslek, yaş gibi bilgilerinin yanında, gayrimüslimlerin ekonomik durumları, dışarıdan gelmiş bazı kişilerin asıl memleketleri ve burada ne için buldukları da tespit edilebilmektedir.³ Mahalle ve köylerdeki sayım ve yoklamaların detaylı verilerinden, daha üst idari birimler ölçeğindeki toplu özetlerin yer aldığı (icmal) defterler üretilmiştir. Nüfus defterlerine ilaveten, kişilerin gelirlerinin tespiti amacıyla 1840 ve 1845 yıllarındaki sayımların neticesinde oluşturulan temettüat defterleri de yerleşim birimlerinin demografik yapısına dair önemli bilgiler içermektedir. (Kütükoğlu, 1995)

Gördes'in 1831'deki ilk sayımına ait defterine henüz tesadüf edilemese de bu yıla ait iki defter, ki bunlar muhtemelen yoklama kayıdır, ardından takip eden yıllarda da bir takım

³ Mufassal defterlerin özelliklerine dair açıklama yapan örnek bir çalışma için bk. Özekmekçi, 2018.

defterler mevcuttur. Ancak bunlar Gördes kazasının bütün mahalle ve köylerini içermemektedir. Çok kısa aralıklarla üretilen bu defterlerde yazım usulünde şekil yönünden bir standart yoktur. Örneğin birbirini müteakip söz konusu malzemede pek çok yerleşim biriminin ismi farklı biçimde yazılmıştır. Defterlerin bir kısmında sayfa numaralarında atlamalar olmuştur. Bu gibi standartsızlıklar hem okuma ve çözüm bakımından zorluklara sebep olmakta hem de defterlerin anlamlandırılmasını güçleştirmektedir.

Misal olarak: NFS.d. 2808 kodlu defterde Gördes kazasının erkek nüfusu Saruhan Sancağı'nın bazı kazaları ile birlikte verilmiştir. Üstelik Akhisar kazasının köyleri de yer almaktayken Gördes'in sadece bazı mahallelerine yer verilmiştir. NFS.d. 2809 kodlu defterde ise kayıtlı mahalle sayısının çok az olduğu, bu defa köy sayısının arttığı görülmektedir. Bu defterin 126. ve 127. sayfaları yoktur.

Söz konusu aksaklıklardan dolayı, bu defterlerden kazanın bütün erkek nüfusunu görme imkanı yoktur. Ancak bu kaynakların güvenilirmez olduğu söylenemez. Zira bunlar tutuldukları dönemde ilgili birimlerce kütük görevi görmüştür. Çünkü defter tarihini takip eden yaklaşık bir yıllık dönemde kırmızı kalem ile bazı şahısların üzerine ölüm kaydı düşülmüş, doğanlar ilave edilmiş, ayrıca yaşı askerliğe müsait olanlara "mim" işareti konulmuştur. Dolayısıyla aşağıdaki iki tabloda örnekleri verilecek olanlar ve benzer durumdaki defterler bir yerleşim biriminin nüfusunu bütüncül olarak ortaya koymaya yardım edemese de daha kapsamlı çalışmalarda aynı yerleşim birimlerinin kısa süreli nüfus hareketlerinin takibi hususunda işe yarayacaktır.

Tablo-1: 15 Ocak 1831 Tarihli, 2808 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Müslüman Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Divan	127	Ebubekirağa	119	Karaoğlu	146	Müftüfendi	80
Başamuca	63	Küçükimam	58	Emiroğlu	55	Mollamustafa	49
Mücellidoğlu	41	Kediali	83	Kaymak	84	Alikara	198
Köleosman	29	Hoşaboğlu	32	Kuzumoğlu	51	Nakibağa	94
Recebli	61	Mecikoğlu	21	Tuzluoğlu	56	Helvacı	44
Çolakoğlu	36	Akaoğlu	54				

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2808-Tarih: H. 01.08.1246)

Tablo-2: 10 Haziran 1831 Tarihli, 2809 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Müslüman Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Mahmudçavuşoğlu	61	Aliağaoğlu	33	Pazar	85	Orta	130
Bekirefendioğlu	65	Eklíođlu	55	Kantarcı	27	Suhte	20
Medrese-i Ulucami	13	Karabuca	22				
Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus
Oğunduruk nam-1 Diğer Oğulduk	195	Tüptüler	135	Bayat	69	Boraz	86
Balaklı	126	Södeller	99	Kaşıkcılar	86	Tutluca	80
Kabakoz	65	Emede	66	Kürkçüler	73	Malas	46
Deliler	60	Şeyhyayla	179	Efediiili	130	Kuşluk	116
Kesrik	53	Çiftlik	82	Sarıaliler	28	Kıran	206
Çiftlik-i Çobanhasan	13	Çiftlik-i Dere	53	Çiftlik-i Karayakub	61	Salır	301
Devlethan	32	Hayna	132	Köseler	85	Bekel	160
Çiftlik-i Karaca	7	Evciler	92	Melekpaşa	9	Kargı	76
Benliili	119	Boyalı	295	Küçük	42	Ulgar	27
Deliçoban	77	Çiğiller	151	Bayatlar?	41	Tepe	167
Malkoca	37	Yaka	293	Çalcılar	14	Keşdin	55
Yayakırıldı	146						

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2809-Tarih: H. 29.12.1246)

Gördes kazasında sakin gayrimüslimler için de yukarıda örneklendirilen defterlere benzer 1831 ve 1832 tarihli iki adet defter vardır.

Tablo-3: 10 Haziran 1831 Tarihli, 2812 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Gayrimüslim Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Recebli	65	Orta	82	Mecikoğlu	109	Yayakırıldı	3

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2812-Tarih: H. 29.12.1246)

Tablo-4: 30 Mayıs 1832 Tarihli, 2813 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Gayrimüslim Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Köy	Nüfus
Recebli	59	Orta	111	Mecikoğlu	109	Yayakırıldı	3

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2813-Tarih: H. 29.12.1247)

1831 yılına ait kayıttaki kaza merkezindeki üç mahallede 256, Yayakırıldı köyünde 3 gayrimüslim kaydı bulunmaktadır. Bir yıl sonraki yoklama kaydında ise aynı mahallelerde 279, aynı köyde yine 3 gayrimüslim kaydedilmiştir. Recebli'deki gayrimüslim nüfusta 6 kişilik bir düşüş yaşanırken, Orta mahallede 29 kişilik, genel olarak ise 23 kişilik bir artış görülmektedir. Tabii ki, bir yıl içindeki bu yükseliş, nüfusun doğal artışı olabileceği gibi dışarıdan gelenler sebebiyle de gerçekleşmiş de olabilir.

Ayrıca Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait yoklamalar bir arada düşünüldüğünde Recebli'de Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin sayısı birbirine denk denilebilecek seviyede, Mecikoğlu'nda gayrimüslim erkek nüfusu Müslüman erkek nüfusun çok üzerinde, Orta Mahalle'de ise Müslüman erkek nüfusu daha fazla olmakla birlikte gayrimüslim erkek nüfus da buna yakın bir miktardadır.

Ancak bu yoklama defterleri nüfus kıyaslamalarından çok daha mühim bir konuya ışık tutmaktadır. Sayıların bir amacının da gayrimüslimlerin cizyelerinin tespit ve takibi olması sebebiyle, icmal defterler oluşturulurken gayrimüslim toplumun bir arada gösterilmesi, sanki gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde ikamet ettikleri görüntüsüne sebep olmaktadır. Elbette ki pek çok yerde gayrimüslimlerin kendilerine ait mahalleleri vardır. Bununla birlikte Müslümanlarla bir arada oturdukları mahalleler de mevcuttur. Aşağıda da görüleceği üzere, bazı defterler, Gördes kazasındaki gayrimüslimlerin Mahalle-i Rumiyân/Reaya adlı mahallede oturdukları algısına sebep olurken, yukarıdaki iki yoklama defteri, gayrimüslimlerin şehrin eski mahallelerinde ikamet ettiklerini açıkça göstermektedir.

Bu erken tarihli yoklamaların ardından, 1833 tarihli bir mufassal defter mevcuttur. 31 Aralık 1833 tarihli defterin başında yer alan yazıda, bundan önce her altı ayda bir başkente

gönderilen defterlerde kişilerin yaş, eşkal ve lakapları doğru usulde yazılmadığından, mütesellim Hacı Eyüp Ağa'ya gönderilen ferman gereğince yaş, eşkal ve lakapların doğru yazılarak tekrar kaydedilmesi istenmiştir. (NFS. d. 2848, s. 1)

Tablo-5: 31 Aralık 1833 Tarihli, 2848 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Divan	147	Recebli	57	Başamuca	50	Orta	99
Bekirefendioğlu	54	Nakibağa	83	Karacaoğlu	109	Kaymak	54
Mecikoğlu	10	Ebubekirağa	83	Kozluoğlu	36	Hoşab	22
Mahmudçavuş nam-ı diğer Çarşı	44	Çolakoğlu	24	Helvacı	32	Cami	140
Kediali	72	Küçükimam	59	Mücellidoğlu	32	Müftü	28
Aliğaoğlu	28	Buldanhemir	50	Kantarcı	19	Suhte	18
Karabuca	20	Eklioğlu	41	Akaoğlu	48	Pazar	79
Kuzumoğlu	44	Mollamustafa	40	Köleosman	19		
Reaya	188	Patentli	32				
Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus
Kargı	196	Kabakoz	35	Tutluca	85	Bekel	157
Efendiili	117	Oğulduruk	175	Begenler	43	Malaz	51
Dargıl	82	Evciler	78	Keşdin	52	Boraz	82
Salır	274	Çiftlik	76	Şeyhyayla	182	Kuşluk	101
Köseler	79	Deliçoban	76	Çamcılar	15	Ulğar	29
Benliili	124	Kaşıkçı	75	Devlethan	28	Hanya	184
Sökerler	85	Kürkçüler	56	Deliler	55	Emede	47
Melekpaşa	10	Sarıaliler	34	Çiftlik-i Çoban	16	Bayat	67
Ekrid	53	Malkoca	32	Tüpüler	126	Tepe	148

Karayakub	65	Küçük	41	Yayakırlığı	137	Yaka	270
Boyalı	221	Çiğiller	135	Çiftlik-i dere	68	Balaklı	107
Hanlarda sakin kişiler	31	Adalardan ve diğer yerlerden reñberlik ile mütemekkin reaya					67
Defter Sonu Toplamı	Müslüman	5.994	Reaya	255	Toplam		6.149
Düzeltilmiş Toplam	Müslüman	5.841	Reaya	255	Toplam		6.096

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2848-Tarih: H. 18.08.1249)⁴

1833 sayımına ait defterin ardından, Gördes kazasının geneline dair en önemli veriler 1835'teki yoklamaların sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi tasnifinde 1835 yılı ortalarına ait iki defterden D. CRD. 40312 numaralı defterde Müslümanların; D. CRD. 40310 numaralı defterde de gayrimüslimlerin nüfusu kayıtlıdır.

Tablo-6: 3 Kasım 1834-28 Nisan 1835 Tarihleri Arasına Ait Yoklama Defterlerine Göre Gördes Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Nüfusu⁵

Gördes Kaza Merkezindeki Mahalleler ve Erkek Nüfus						
Divan	Recebli	Eklioğlu	Çolakoğlu	Kaymak	Kediali	Suhte
Kozluoğlu	Nakibağa	Karacaoğlu	Mecikoğlu	Ebubekirağa	Başamuca	Hoşab
Mücellidoğlu	Mahmudçavuş	Akaoğlu	Helvacı	Küçükimam	Müftü	Cuma
Karaböce	Kantarcı	Buldanlıhemir	Kuzumoğlu	Aliağaoğlu	Pazar	Orta
Mollamustafa	Köleosman	Bekirefendioğlu				
Reaya Mahallesi	İngiltere ve Rusya Patentliler	Kaza dışından gelen gayrimüslimler	Kaza Merkezi Müslüman	Kaza Merkezi Gayrimüslim	Kaza Merkezi Toplam Erkek Nüfus	
188	33	34	1.643	255	1.898	
Gördes Köyleri ve Erkek Nüfusu						

⁴ Defterin 57. ve 58. sayfalarda bir dizi gayrimüslimin vukuat kaydı bulunmaktadır. Ancak bu kayıtlar önceki ve sonraki kayıtlarla bağlantısız gibi durmaktadır.

⁵ Tablo-6'da köy ve mahalle nüfusları, tabloyu okunabilir şekilde sayfaya yerleştirebilmek amacıyla gösterilememiştir. Tabloda hem mahallelerin hem de köylerin toplam nüfusları verilmiştir. Detaylarını görmek için Bilgi, 1999, s. 282-284'e bakılabilir.

Kıranı	Kabakoz	Tutluca	Begel	Malaz	Boraz	Efendili
Oğulduruk	Kuşluk	Salır	Çiftlik	Şeyhyayla	Dargıl	Evciler
Keşdin	Begenler	Hanya	Ulgar	Köseler	Deliçoban	Çamcılar
Benliili	Emede	Devlethan	Sökerler	Kaşıkçı	Deliler	Melekpaşa
Kürekçiler	Çiftlik-i Çoban	Ekrid	Saraliller	Malkoca	Karayakub	Küçük
Yayakınıldığı	Boyalı	Tepe	Yaka	Çiğiller	Çiftlik-i Dere	Bayat
Balıkli	Tüpüler	Han	Köyler Müslüman Nüfus			4.235
Kaza Geneli Toplam Erkek Nüfus						
Müslüman	Gayrimüslim		Toplam			
	5.878		255			6.133

(Kaynak: Bilgi, 1999, s. 282-284)

Görüldüğü üzere, 1833 ve 1835 yıllarına ait yukarıda tablolaştırılan iki farklı kayda göre, bu iki yıl içerisinde Gördes'in yerleşim birimi sayısı aynı kalmış, erkek nüfusunda ise ciddi bir değişim yaşanmamıştır.

Bu tarihten sonra birbiri ile bağlantılı olarak görülebilecek 1842 tarihli iki adet defter daha mevcuttur. Bunlardan ilki NFS. 2849 kodlu defter Gördes Kazası Nüfus Defteri başlığını taşımaktadır; diğeri ise ML. CRD. 655 kodlu Saruhan Sancağı kazalarını içeren nüfus yoklamasıdır. Her iki defter de Müslüman ve gayrimüslim nüfusu içermekte olup gurre-i Receb 1258 yani miladi 8 Ağustos 1842 tarihlidir. Ancak yalnızca Gördes'e ait olan NFS.d. 2849 kodlu defter mufassal nitelikte olup defter kapağında reaya nüfusa ait kısmın/defterin tesviyede olduğu belirtilmiştir. Defterin ilk sayfasının baş kısmında açıklayıcı herhangi bir ifade olmaması ve yazının son derece muntazam olması, bunun sonradan "*beyaz edilen*" yani temize çekilen bir nüsha olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca bir çok nüfus defterinde görülen, sonradan kırmızı kalem ile yapılan mimleme ve yazımlar bu defterde bulunmamaktadır.

Tablo-7: 8 Ağustos 1842 Tarihli BOA. ML. CRD. 655 Kodlu Deftere Göre Gördes Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Nüfusu⁶

Kaza Merkezi Müslüman Erkek Nüfus					
Divan	Pazar	Orta	Recebli	Mecik	Cuma
Karacaoğlu	Ebubekir	Nakibağa	Kuzumoğlu	Kaymak	Hoşab
Mahmudçavuş	Köseosman	Aliğa	Mücellidoğlu	Helvacı	Suhte
Bekirefendi	İpeklioğlu	Karaböce	Başamuca	Kediali	Tuzlu
Mollamustafa	Küçükimam	Buldanlıhemirali	Kantaracı	Çolak	Efe
Müftü	Perakende Bekâr 43				
Mahalle-i Rumiyân 93 hane 222 nüfus	Mahalle-i Rumiyândaki Patentliler 19 hane 40 nüfus	Patentli Bekâr 12 nüfus	Hanlarda ve diğer yerlerdeki gayrimüslim yabancı 30 nüfus		
Kaza Merkezi Müslüman Erkek			Kaza Merkezi Gayrimüslim Erkek		
Hane	Nüfus		Hane	Nüfus	
	817	1.759	112	304	
Köyler Müslüman Erkek Nüfus					
Kırlı	Tutluca	Malaz	Kabakoz	Begil	Salır
Oğulduruk	Efendiili	Şeyhyayla	Boyalı	Keşdin	Kuşluk
Çaiftlik-i Salır	Evciler	Beğenler	Köseler	Tepüler	Hanya
Divaneçoban	Benliili	Çamcılar	Balıklı	Eğirt	Dargıl
Çiftlik-i Dere	Sarıaliller	Malkoca	Karayakub	Çiğiller	Ulgar

⁶ Tablo-7'de köy ve mahalle nüfusları, tabloyu okunabilir şekilde sayfaya yerleştirebilmek amacıyla gösterilememiştir. Tabloda hem mahallelerin hem de köylerin toplam nüfusları verilmiştir. Detaylarını görmek için Bilgi, 2001, s. 106-108'e bakılabilir.

Yayakırıldığı	Devlethan	Sökerler	Emede	Küçük	Bayat
Kaşıkcı	Deliler	Kürkçüler	Melekpaşa	Yaka	Tepe
Çiftlik-i Hacıhüseyinağa	Çiftlik-i Çobanhasan	Çiftlik-i Madikoğlu	Çiftlik-i Karacaoğlu	Çiftlik-i Hacıkaraca	
Gördes Kazası Köyleri Toplam Hane ve Erkek Nüfusu				Hane	Nüfus
				1.825	4.221
Gördes Kazası Toplam Hane ve Erkek Nüfus					
Müslüman		Gayrimüslim		Genel Toplam	
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
2.642	5.980	112	304	2.754	6.284

(Kaynak: Bilgi, 2001, s. 106-108)

Tablo-8: 8 Ağustos 1842 Tarihli 2849 Numaralı Nüfus Defterine Göre Gördes Kazası Müslüman Hane ve Erkek Nüfusu

Gördes Kaza Merkezi Müslüman Hane ve Erkek Nüfus								
Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus
Divan	61	116	Recebli	32	57	Pazar	27	55
Ebubekir	60	134	Nakıbağa	37	71	Orta	31	69
Karacaoğlu	55	112	Kaymak	31	56	Mecik	5	11
Mahmudçavuş	20	50	Hoşab	13	25	Cuma	70	157
Bekirefendi	30	61	Köleosman	15	32	Suhte	8	19
Mollamustafa	20	43	Helvacı	15	30	Tuzlu	27	46
Kediali	31	65	Aliğa	12	33	Çolak	10	24
Kantarıcı	11	23	Kuzumoğlu	25	58	Aka	29	54
Eklioğlu	27	47	Mücellidoğlu	17	36	Müftü	16	30
Küçükimam	25	68	Buldanlımıroğlu	25	47	Karaböce	10	19

Başamuca	20	43	Hanlarda ve diğer yerlerdeki perakende bekarlar	43				
Kaza Merkezi Müslüman Hane ve Erkek Nüfus Toplamı								
Hane	815				Nüfus	1.734		
Gördes Köyleri Müslüman Hane ve Erkek Nüfusu								
Köy	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus
Kartı	94	224	Kabakoz	28	71	Maldaz	24	58
Tutluca	29	83	Bekel	62	122	Salır	105	220
Çiftlik-i Salır	36	71	Şeyhyayla	81	213	Ulgar	13	26
Efendiili	55	107	Oğulduruk	76	161	Boraz	33	75
Dargıl	35	101	Evciler	37	100	Kuşluk	45	94
Keşdin	25	55	Begenler	16	51	Hanya	80	182
Köseler	29	66	Divaneçoban	33	76	Çamcılar	4	14
Benliili	50	126	Tepüler	43	105	Balıkli	55	129
Çiftlik-i Dere	24	43	Sarnaliler	14	38	Bayad	27	71
Çiğiller	60	124	Malkoca	14	28	Eğirt	27	68
Boyalı	91	210	Karayakub	30	59	Yaka	119	288
Yayakırıldığı	73	174	Küçek	18	46	Tepe	70	132
Emede	24	50	Devlethan	13	34	Deliler	26	50
Sökerler	47	97	Kaşıkçı	39	102	Kürkçüler	17	31
Melekpaşa	8	17	Çiftlik-i Bekirefendizade Hacıhüseyinağa		7	Çiftlik-i Çobanhasan	5	11
Eğirt civarında Madikoğlu Çiftliği		19	Çiftlik-i Karacaoğlu		5	Çiftlik-i Hacıkarcaca		3

Gördes Kazası Köylerinin Müslüman Toplam Hane ve Nüfusu

Hane	1.834	Nüfus	4.237
-------------	-------	--------------	-------

Gördes Kazasının Genel Müslüman Hane ve Nüfusu

Hane	2.649	Nüfus	5.971
-------------	-------	--------------	-------

Defter Sonunda Verilen Müslüman, Gayrimüslim, Patentli ve Perkanede Toplam Nüfus

6.271

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2849 Tarih: H. 01.07.1258)

1842 tarihli mufassal defterde gayrimüslimler olmayıp diğer bilgiler açısından aynı bu sayıya ya da yoklamaya ait olduğu kuvvetle muhtemel icmal defterin bilgileri birbiri ile uyumludur. Nüfus sayılarındaki küçük farklılıklar muhtemelen veriler icmalleştirilirken yapılan tashihten kaynaklıdır.

Yüzyılın ilk yarısında Gördes kazasına ait nüfus defterleri içerisinde verilerini anlamlı hale getirerek kullanabileceğimiz malzeme yukarıda verilmiştir. Bunlarla birlikte, her ne kadar nüfus sayımı amacıyla yapılmamış olsa da, 1845 yılına ait temettüat defterlerinden de nüfusa dair bilgiler edinilebilmektedir. Bu çerçevede Gördes kaza merkezine ait temettüat kayıtlarına göre mahallelerin hane sayısı görülmektedir. İlgili çalışmada belirtildiği üzere kazanın köylerine ait defterler eksiktir. Bu sebeple yukarıdaki bilgilerle kıyaslayabilmek için sadece mahallelerin hane sayılarına yer verilmiştir. Burada şehirdeki hane sayısının 1842'ye yüksek görünmesi iki sebepten kaynaklanabilir. İlki aradan geçen birkaç senede hane sayısında artış yaşanmış olabilir. İkinci olarak da temettüat sayımı gelir tespiti amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla bu defterlerde verilen hane kimi zaman nüfus sayımlarındaki hane sayısı ile uyuşmayabilir. Zira aynı hanede yaşayıp da ayrı vergi mükellefi olabilecek kişiler ayrı hane olarak gösterilebilmektedir. Yahut her iki durum da buradaki farkın sebebi olabilir.

Tablo-9: Temettüat Kayıtlarına Göre Gördes Şehrinde Hane Sayıları (1845)

Mahalle	Hane	Mahalle	Hane	Mahalle	Hane
Akaoğlu	29	Aliağaoğlu	15	Başamuca	18
Buldanlıhemir	21	Bekirefendizade	31	Çolakoğlu	10
Ebubekirağa	62	Cuma	77	Kantarcı	9
Hoşab	11	Divan	60	Kedialioğlu	37
Karacaoğlu	53	Helvacı	14	Nakibağa	41
Köleosman	14	İpekli	23	Pazar	31
Küçükimam	28	Karaböce	11	Suhte	8
Mecikoğlu	2	Kozluoğlu	28	Orta	37
Mücellidoğlu	15	Mollamustafa	21	Recebli	33
Kuzumoğlu	22	Müftüfendi	14	Kaymak	32
Mahmudçavuşoğlu	26	Rumiyan (27'si patentli)	135		

(Kaynak: Ertan 2006, s. 23-24)

3. 19. YÜZYILIN İLK YARISINDA GÖRDES'TEKİ NÜFUS HAREKETLİLİĞİNE DAİR BAZI TESPİTLER

Girişte belirtildiği üzere Gördes coğrafi olarak kısmen yüksek, engebeli bir alan üzerinde konumlanmış; hem sancak merkezine hem de vilayet merkezi olan liman kenti İzmir'e uzaktır. Bu sebeple bölgede ekonomiye dayalı kozmopolit bir nüfus yapısının teşekkül etmemesi normaldir. Buna rağmen yüzyılın ilk yarısına ait detaylı bilgiler veren, kazanın nüfus kayıtları incelendiğinde, beklenenden daha farklı bir durumun söz konusu olduğuna dair izler mevcuttur. Şöyle ki bu kayıtlarda hem uluslararası ticaret sebebiyle patentli denilen ve yabancı devletler için ticaret yapma imtiyazı bulunan gayrimüslim Osmanlı tebaası hem de ülke içindeki çeşitli yerlerden yine ticari amaçlı olarak buraya gelenlerin sayısı, böylesi uzak ve otantik bir yerleşim için göz ardı edilemeyecek derecededir. Bu hareketliliğin örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

1833 tarihli defterde, hanlarda sakin tüccarlar arasında Bergama, Denizli, Muğla gibi kısmen yakın yerlerden; Konya, Alanya, Musul gibi daha uzak yerlerden yahut Sisam gibi Ege adalarından gelmiş tüccarların varlığı söz konusudur. (BOA. NFS. d. 2848, s. 172) Bu bilgilerin yer aldığı kısmın devamında adalardan ve diğer yerlerden gelen Rumların kaydı olup bunlar arasında boya tüccarı, rençber, yapucu yani inşaatçı, susam yağcısı gibi işlerin erbabı olan Akşehirli, Turgutlulu, Nirozlu(?), Niğdeli Rumlar ve birkaç adet Ermeni'nin de bulunduğu görülmektedir. (BOA. NFS. d. 2848, s. 173)

Mart-Nisan 1839 ile Ağustos-Eylül 1839 aralığına ait doğum, ölüm ve gelen-gidenin kaydedildiği nüfus yoklaması kaydında ise Reaya mahallesinden Adala ve Borlu kazalarına giden iki adet Rum değirmenciden, İngiliz patentli Bakkal Hacı Nikola'nın 35 yaşındaki ölümünden, yine İngiliz patentine sahip 40 yaşındaki İzmir'den gelen Rençber Yorgi veled-i Todori'den, Reaya mahallesi 278 numaraya naklolunan ekmeççi Yorgos veled-i Dimat'tan, Akşehirli susam yağcılarını Sova veled-i Yorgi ile Simon veled-i Eftim'in Akşehir'e gittiklerinden bahsedilmektedir. (BOA. K.K. d. 6588, s. 3-4)

8 Ağustos 1842 tarihli, 2849 kodlu nüfus defterine göre, hanlarda kalan bekarlar arasında birçoğu Manastırlı olmak üzere, Buldan ve Alanya gibi farklı yerlerden gelenler vardır. (BOA. NFS. 2849, s. 58-59)

Yukarıda örneklendiği gibi, Gördes nüfus kayıtlarına, oraya dışarıdan gelmiş nüfusa odaklanarak bakıldığında, son derece farklı yerlerden, farklı sebeplerle gelmiş kişilerin olduğu, bunların büyük kesiminin gayrimüslim ve Rum olduğu dikkat çekmektedir. Cazibe merkezi denebilecek ve nüfus çekme özelliği olan yerleşimler için bu türden nüfus hareketleri son derece doğaldır. Ancak Gördes gibi bu anlamda pek de avantajlı olmayan yerlerde dahi bu denli bir hareketlilik, dikkat çekici olarak kabul edilmelidir. Zira ulaşım imkanlarının geliştiği 20. Yüzyılın sonlarında, nüfus hareketliliği oldukça zayıflayan ilçenin bir asır öncesinde daha hareketli bir yer olmasının altında yatan sebepler

sorgulanmalıdır. Ayrıca Gördes'in bu özelliği, benzer taşra yerleşimlerinin de bu açıdan incelemeye değer olduğuna dair bir örnektir.

4. 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA GÖRDES NÜFUSU

Yüzyılın her iki yarısında, devletin nüfus sayımları hususundaki önceliklerinin birbirinden farklı olması, kaynakların da değişmesine sebep olmuştur. İdari taksimat alanındaki değişimler vilayet salnamesi adı verilen yıllık niteliğindeki kaynakları beraberinde getirmiş ve bu salnamelerin bir kısmında nüfusa dair, kimi zaman da detaylı, bilgiler verilmektedir. Ancak genel sayım yapmanın zorluğu, 1881-1882'de başlatılan sayımın sonuçlarının ancak 1893'te yayımlanmasından anlaşılmalıdır.⁷

Aydın vilayetine mahsus salnamelerin büyük kısmından Gördes kazasının nüfusuna dair bilgiler edinilebilmektedir. Ancak özellikle ilk salnamelerin nüfus verileri, bilhassa salnamelerin anlatım şeklinden dolayı çok net değildir. Özellikle bu dönemde istatistik tabloları halinde verilmeyen nüfus sayılarının sadece kaza merkezine mi ait olduğu, merkez kazaya bağlı köylerin dahil edilip edilmediği açık biçimde anlaşılammaktadır.

Ayrıca bu kaynaklardan hareketle Gördes kazasının nüfusunu, yüzyılın iki yarısına göre kıyaslamayı zorlaştıran bir başka faktör de kazanın idari birim sayısındaki değişim ve yeni eklenen nahiyelerdir. Saruhanoğulları döneminden beri kaza statüsünde olan Kayacık ve Borlu birimleri, zamanla önemlerini kaybedince, 1867'de Gördes kazasının nahiyeleri olarak konumlandırılmışlardır. (SDAO 1281, s. 172-173; SDAO 1282, s. 160-161; SDAO 1283, s. 164; SDAO 1284, s. 174; SDAO 1285, s. 179)

Aşağıdaki verilerde, yakın yılların nüfus sayıları arasındaki tutarsızlık da bunun sonucudur. Bu sebeple Tablo-10'daki verilere temkinli yaklaşılmalıdır.

Tablo-10 Aydın Vilayet Salnamelerine Göre Gördes Kazasının Nüfusu⁸

Yıl	Kaza Merkezi			Kayacık			Borlu	Kaza Geneli			
	M	R	T	M	R	T	M	M	R	T	
1878-1879											13.993
1884-1885											23.700
1888-1889	14.571	529	15.100	6.879	44	6.923	9.551				31.574
1890											32.885
1890-1891			3.591			6.923	9.555	30.820	624		31.444
1893-1894			3.867			8.480	9.938	32.763	667		33.430

⁷ 19. Yüzyılda Aydın Eyaleti/Vilayeti'nin idari taksimatı ve nüfusu hakkında veriler sunarken, yüzyılın ilk yarısı ve ikinci yarısındaki kaynakların üretilme gerekçelerini kıyaslayan titiz bir çalışma için bk. Adıttar, 2022.

⁸ M: Müslüman, R: Reaya, T: Toplam

1894-1895	3.319	559	3.878	8.365	105	8.470	9.938	32.907	664	33.571
1895-1896	3.319	559	3.878	8.470	102	8.572	10.334	33.242	677	33.919
1896-1897	3.552	528	4.080	8.532	102	8.634	10.411	33.318	695	34.013
1897-1898	12.881	695	13.576					33.523	695	34.218
1898-1999	14.985	690	15.475					34.683	690	35.373
1899-1900	14.992	683	15.675					34.116	684	34.800
1901-1902	15.308	688	15.996					34.066	689	34.755
1902-1903	15.373	651	16.204					34.344	671	35.015
1903-1904	15.536	458	15.994					35.141	690	35.831
1905-1906	15.393	494	15.887					35.576	717	36.293
1908-1909	3.415	698	4.113	8.470	102	8.572	10.334	36.595	756	37.351

(Kaynak: Zorlu, 2023, s. 127-143)

Vilayet salnamelerinin bu handikapı, 1881-1882’de başlatılan ve 1893’de sonuçları ancak yayımlanabilen sayıma ait icmaller ile de kapatılamamaktadır. Dikkat edildiğinde, 1893-1894 salnamesine göre Kayacık ve Borlu nahiyelerinin nüfusunun 20.000 kişiye yaklaştığı; 1893 icmalinde ise bu iki nahiyenin toplam nüfusunun 7.000 civarında olduğu görülecektir. Bunlardan hangisinin doğru olduğunun cevabını vermek şimdilik mümkün değildir.

Tablo-12 incelendiğinde sayım sonrasında padişaha sunulan rapordaki verilerin, Tablo-11’de görülen sayım icmalinin verilerinden daha sahil olduğu düşünülebilir. Üstelik burada nüfusun sadece etnisite değil, cinsiyet bakımından da tasnif edildiği görülmektedir. Ancak burada ilginç biçimde, Tablo-10’da 1890-1891 salnamesindeki kaza genelinin nüfus verileri ile 1893’te padişaha sunulan rapordaki kaza geneli nüfusu hem Müslüman hem Rum hem de toplam olarak aynıdır.

Tablo-11: 1881/1882-1893 Sayımına Göre Gördes Kazasının Nüfus

	Hane		Rum		Müslüman		Toplam	
	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893
Gördes	1.093	1.131	289	272	1.448	1.445	1.737	1.717
Aşağı Nahiyesi	2.797	2.806	-	-	4.750	4.745	4.750	4.745
Kayacık Nahiyesi	1.466	1.474	67	65	3.296	3.308	3.363	3.373

Borlu Nahiyesi	1.586	1.601	-	-	4.162	4.141	4.162	4.141
Toplam	6.942	7.012	289	272	13.656	13.639	14.012	13.976

(Kaynak: Adıttar, 2022, s. 35-36)

Tablo-12: Sayım Sonuçlarının 1893'te Padişaha Sunulan İcmal Raporuna Göre Gördes Kazasının Nüfusu

Müslüman		Rum		Toplam		Müslüman Toplam	Rum Toplam	Genel Toplam
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek			
15.426	15.394	310	314	15.736	15.708	30.820	624	31.444

(Kaynak: Adıttar, 2022, s. 40 , Karpat, 2003, s. 162-163, Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983, s. 5538)

Son olarak Dünya Savaşı yıllarına ait istatistiklerde de Gördes kazasının nüfusunun 40.000 kişiye yaklaştığı görülmektedir.

Tablo-13: Birinci Dünya Harbi Yıllarında Gördes Kazasının Nüfusu

Yıl	Müslüman			Rum			Toplam	
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		
1914 ⁹			36.858			988		37.846
1916 ¹⁰	17.585	19.217	36.802	526	436	962		37.764
1917 ¹¹	17.902	18.747	36.649	449	416	865		37.514

5. SONUÇ

Bu çalışmanın başlıca iki amacı, Gördes'teki nüfus hareketliliğinin, günümüzdeki duranlık da dikkate alındığında, 19. Yüzyılda nispeten fazla olduğuna ve Gördes nüfusuna dair bilgi veren kaynakların özelliklerine dikkat çekmektir.

Yüzyılın ilk yarısında 300 kadar Rum erkek, 6.000'e yakın Müslüman erkek varlığı düşünüldüğünde, bir o kadar da kadın olduğu tahmininden hareketle, toplamda 12.000-13.000 kişinin kazada ikamet ettiği varsayılabilir. 1867'den sonra Gördes'e dahil olan

⁹ Sakin, 2008, s. 183; Karpat, 2003, s. 212-213.

¹⁰ Haykır ve Çeloğlu, 2017, s. 177.

¹¹ Serçe, 1998, s. 32-33.

ancak yüzyılın ilk yarısında kaza ile idari bağı bulunmayan Kayacık'ın ve Borlu'nun nüfusları çıkarıldığında, 1890'larda Gördes kazasının 25.000 kişiyi barındığı anlaşılmaktadır. Aradan geçen yaklaşık yarım asırlık süreçte, hem genel nüfus hem de Müslüman ve Rum nüfus iki kat artmıştır.

Yüzyılın ilk yarısından örnekler sunduğumuz nüfus hareketliliğinin, yüzyılın ikinci yarısında da devam edip etmediğini eldeki kaynaklardan takip etmek mümkün değildir.

Yüzyılın ilk yarısına ait kaynakların özellikleri ve hazırlanma gerekçeleri ile yüzyılın ikinci yarısına ait kaynakların nitelikleri birbirinden çok farklıdır. İlk yarıdaki kaynaklar özellikle de mufassal defterler, kimi zaman birbirleri ile tutarsızlıkları, yer isimlerinin okunması veya defter formatlarındaki standartsızlıklar gibi arızalarına rağmen, temkinli kullanılmak suretiyle, sosyo-ekonomik ve demografik araştırmalar için çok daha zengin veriler içermektedir.

Bu çalışmanın bir diğer önemli tespiti ise gerek bazı mufasaal defterlerde gerekse icmallerde ayrı mahallelerde ikamet ettiği gösterilen gayrimüslimlerin kaza merkezinde Müslümanların da yaşadığı mahallelerde oturduklarına dönük verilere ulaşmasıdır. Benzer örneklerin çoğalması ile defter yazımındaki usuller üzerine yeni bir tartışma açmak gerekecektir.

Yüzyılın ikinci yarısındaki kaynaklar ise bu yönden detaylı veriler içermemektedir. Ayrıca eldeki vilayet salnameleri ve devlet merkezinden hazırlanan nüfus istatistiklerinin de ne kadar güvenilir olduğu tartışılmalıdır.

1881-1882'de başlatılıp sonuçları 1893'te yayımlanan ve pek çok araştırmada da kullanılan sayımın verileri ise yukarıda tespit edildiği üzere 1890-1891 salnamesinin nüfus verileri ile aynıdır. Bu durumda en azından Gördes özelinde bu sayımın genel bir sayım olarak yapılmadığı taşra makamlarının elindeki verilerden derlendiği ve çok uzak olmasa da ilgili yıla ait olmadığı şüphesi belirmektedir. Bu hususta başka yerleşim birimlerinin de salnameler ve 1893 tarihli malzeme üzerinden kıyaslanması daha tatmin edici bir yorum imkanı verecektir.

Yukarıda izah edilen gerekçelerden hareketle, 19. Yüzyılda Gördes kazasının nüfusu üzerine daha detaylı çalışmalar yapılması gerektiği muhakkaktır. Bu çalışmaların, en azından Osmanlı taşrasındaki demografik tabloya ve bunun kaynaklarına dair üretilen bilgilerin bir kısmının yeniden değerlendirilmesinin lüzumunu ortaya koyma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Bunun için öncelikle lisansüstü seviyede tez çalışmalarının yapılması faydalı olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

BOA. NFS.d. 2808-Tarih: H. 01. 08. 1246
BOA. NFS.d. 2809-Tarih: H. 29. 12. 1246
BOA. NFS.d. 2812-Tarih: H. 29. 12. 1246
BOA. NFS.d. 2813-Tarih: H. 29. 12. 1247
BOA. NFS.d. 2848-Tarih: H. 18. 08. 1249
BOA. NFS.d. 2849 Tarih: H. 01. 07. 1258
BOA. K.K. d. 6588 Tarih: H. 01. 01. 1255

Devlet Salnameleri

SDAO. (1281). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1281/M. 1864
SDAO. (1282). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1282/M. 1865
SDAO. (1283). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1283/M. 1866
SDAO. (1284). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1284/M. 1867
SDAO. (1285). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1285/M. 1868

Araştırma Eserler

- Adamaz, K. (2016). Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, s. 419-430.
- Adıtatır, F. (2022). Ondokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu. *(OTAM) Osmanlı Tarihi Araştırmaları Mecmuası*, S. 51, Bahar, s. 1-47.
- Akbaş, F. (2019). *Gördes İlçesi'nin Coğrafyası*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Bilgi, N. (1999). Tanzimât'ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı'nda Nüfus. *İsmail Aka Armağanı*, İzmir: Beta Basım Yayın. s. 249-290.
- Bilgi, N. (1999-2000). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında. *Türk Yurdu*, C. 19-20, S. 148-149, s. 117-124.
- Bilgi, N. (2001). 1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdarî Bölünüşü. *Manisa Araştırmaları-1*, Manisa: CBÜ Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları. s. 87-122.
- Ertan, M. (2006). *19. Yüzyılda Gördes Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Gökmen, E. (2014). *Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı*. Manisa: CBÜ Yayınları.
- Gökmen, E. (2020). 18. ve 19. Yüzyıllarda Gördes Halıcılığı. *Geçmişten Günümüze Gördes Halıları*, (ed. Ö. Zaimoğlu), Manisa: Gördes Kaymakamlığı, s. 1-24.
- Haykır, Y. ve Çeloğlu, Y.S. (2017). *1916 Yılı Osmanlı Nüfus İstatistik Cetveli*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri. *Belleten*, C. 59, S. 225, 395-412.
- Özekmekçi, M.M. (2018). 1840/1841 Tarihinde Balat Kazası Nüfusu ve Demografik Özellikleri (2916 Numaralı Nüfus Defterine Göre). *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S. 3, s. 385-406.

- Özekmekçi, M.M. (2020). Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımları. *Kesit Akademi*, S. 25, s. 148-160.
- Özekmekçi, M.M. (2021). 1830'ların Nüfus Defterlerinden Hareketle Osmanlı'da Askere Alınacakların Tespiti. *Belgi Dergisi*, S. 22, s. 747-770.
- Sakin, O. (2008). *Osmanlı'da Etnik Yapı 1914 Nüfusu*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Serçe, E. (1998). *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Sezer, M. (2019). 1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Gördes Kazası. *Erzurum Teknik Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 8, s. 75-92.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-1983). Manisa Maddesi. *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Zorlu, D. (2003). *Aydın Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Gördes Kazası (1878-1908)*. (Yüksek Lisans Tezi, Bakırçay Üniversitesi, İzmir). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>